

УДК 338.585

Євтушенко О. В.

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

In the article the theoretical approaches in economic theory to the formulation of the conception "transaction expenses" on the basis of analyzing the essence and matter of such categories, as "transaction" and "expenses" are given.

Із глобалізацією суспільних відносин та зростаючою передбаченістю зовнішнього середовища ускладнюється взаємодія економічних агентів, відповідно збільшується кількість ринкових трансакцій. Будь-яка трансакція, що укладається на ринку, пов'язана з певними витратами, які в економічній теорії одержали назву трансакційних.

У загальному розумінні під трансакційними витратами розуміють витрати, що супроводжують будь-яку угоду. До таких витрат, зокрема, належать витрати на пошук, збір, аналіз та перевірку інформації, ведення переговорів, укладання контракту, захист від опортунізму тощо.

У сучасній економіці питома вага трансакційних витрат у собівартості продукції збільшується з кожним роком, що пов'язане з інформатизацією виробничих процесів, всебічним використанням знань, а також із посиленням невизначеності ринкового оточення. Окрім цього, як свідчать останні наукові дослідження, зростає частка трансакційного сектора економіки як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Проблемам аналізу трансакційних витрат в економіці присвячені праці відомих зарубіжних економістів, а саме: Р. Коуза, О. Уільямсона, Дж. Коммонса, Д. Норта, Дж. Стіглера, Г. Саймона, Е. де Сото та інших, а також російських вчених А. Шастітко, Я. Кузьміна, А. Ляска, А. Нестеренка, А. Олійника та ін. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили і вітчизняні вчені С. Архирєєв, І. Булеєв, С. Мочерний, Є. Воробйов, Б. Кваснюк, О. Яременко та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення у галузі теоретичних досліджень трансакційних витрат, основний термін теорій "трансакційних витрат" досі чітко не визначено.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів економічної теорії щодо формулювання поняття "трансакційні витрати" на підставі аналізу сутності та змісту категорій "трансакція" та "витрати".

Теорія трансакційних витрат, яка є одним з напрямків сучасної інституціональної економіки, є мікроаналітичним підходом до вивчення економічних організацій. Замість трактування фірми як виробничої функції економічна теорія трансакційних витрат стверджує, що фірму (в багатьох випадках) корисніше розглядати як структуру управління угодами. При цьому основний акцент у цій теорії робиться на дослідженні сутності та змісту трансакційних витрат як одного з базових елементів економічного аналізу.

У сучасній інституціональній економіці існують декілька підходів до визначення трансакційних витрат.

Згідно з інформаційним підходом, трансакційні витрати тісно пов'язані з інформаційними й певним чином можуть бути виведені з останніх. Такий підхід використовується при визначенні трансакційних витрат, які визначаються як витрати, пов'язані не з виробництвом як таким, а з супутніми йому витратами: пошук інформації про ціни, про контрагентів господарських угод, витрат укладання господарського договору, контролем за його виконанням тощо.

При використанні теорії суспільного вибору виникнення трансакційних витрат пов'язується з проблемами, які супро-

воджують будь-яке узгодження позицій індивідів з питань розподілу суспільних благ. Цей підхід до аналізу трансакційних витрат характеризує їх як витрати (крім ціни), що несе особа, яка здійснює угоду купівлі-продажу товару чи послуги. Українські вчені, прихильники цієї теорії, визначають трансакційні витрати як цінність ресурсів, що витрачаються на здійснення трансакцій. Враховуючи наявність неспівпадання економічних інтересів тих агентів, що взаємодіють один з одним, і феномену невизначеності, їх можна інтерпретувати як витрати з координації діяльності економічних агентів і зняття розподільчого конфлікту між ними.

З позицій теорії угод трансакційні витрати є витратами узгодження договірних норм і виникають по мірі ускладнення господарської діяльності й збільшення кількості угод, що укладаються економічними суб'єктами.

Прихильники теорії прав власності щодо аналізу трансакційних витрат як основний чинник, який викликає появу цих витрат, виділяють права, що передаються за угодою. Так, Т. Егертссон визначає трансакційні витрати як витрати, які виникають, коли індивіди обмінюються правами власності на економічні активи та забезпечують свої виключні права [1, с. 29]. Такий підхід реалізується і російськими науковцями. Наприклад, Р. М. Нурєєвим та А. Н. Олійником. Вітчизняний вчений С. І. Архирєєв розкриває зміст трансакційних витрат таким чином: "трансакційні витрати – це сукупність витрат, що виникають при обміні правами власності, та витрат, що призначені для зменшення цих витрат" [2, с. 18].

Маржиналістський підхід до дослідження трансакційних витрат визначає їх як граничні витрати, необхідні для проведення фірмою всіх видів робіт та послуг з налагодження зв'язків при укладанні контрактів, виробництві й реалізації товарів та організації роботи самої фірми.

Однак, слід зазначити, що на теперішній час існує певна тенденція поєднання вищевказаних підходів відносно аналізу трансакційних витрат. Так, Е. Фуруботін та Р. Ріхтер зазначають, що трансакційні витрати можна розглядати як цінність ресурсів, спрямованих на створення та використання інститутів. Якщо б інститути були б вільними благами, то вони б не мали альтернативних витрат і не впливали б на ефективний розподіл обмежених ресурсів [3, с. 214]. К. Далман характеризує трансакційні витрати як витрати збору й обробки інформації, витрати проведення переговорів й прийняття рішень, витрати контролю й юридичного захисту виконання контракту [4, с. 90].

У російській економічній думці також формується інтеграційний підхід до визначення цієї економічної категорії. Зокрема, А. Е. Шастітко розкриває сутність трансакційних витрат так: "трансакційні витрати – це витрати ресурсів (грошів, часу, праці тощо) для планування, адаптації та контролю за виконанням взятих індивідами обов'язків у процесі відчуження й присвоєння прав власності й свобод, прийнятих у суспільстві" [4, с. 213], а інший дослідник – А. Н. Нестеренко – визначає трансакційні витрати як витрати, пов'язані з одержанням інформації, здійсненням угод та захистом прав власності [5, с. 250]. В. Радаєв формулює поняття трансакційних витрат таким чином: "витрати, пов'язані з присвоєнням, специфікацією та захистом прав власності, побудовою структур управління, укладанням та обслуговуванням ділових угод" [6, с. 179].

Аналіз сучасних економічних підходів до вивчення сутності та змісту витрат, що виникають у процесі виробництва продукції, робіт, а також при наданні послуг, можна визначити певні обмеження використання вищевказаних поглядів щодо дослідження витрат з позицій неокласичного підходу.

По-перше, неокласичний підхід, який використовується переважною більшістю економістів при дослідженні витрат, не враховує невизначеність зовнішнього середовища, платність та обмеженість інформації, можливу опортуністичну поведінку учасників угод тощо.

По-друге, при використанні підходу теорії факторів виробництва не враховується такий важливий ресурс сучасного суспільства, як інформація. А саме інформаційні витрати на теперішній час складають досить значну частину сукупних витрат на виробництво продукції.

По-третє, ускладнення економічної взаємодії господарських суб'єктів при формуванні постіндустріального соціуму й відповідній загальній інформатизації та комп'ютеризації виробничих процесів збільшує кількість угод, які укладаються фірмами, а також ризик їх невиконання, що відповідно викликає зростання сукупних витрат.

По-четверте, новітні тенденції розвитку суспільства свідчать про домінування сфери послуг у сучасній економіці, яка за обсягами виробництва та кількістю зайнятих вже перевищує сферу матеріального виробництва у більшості розвинених країн. А використання підходу теорії факторів виробництва до визначення розміру витрат у сфері послуг має значні складності застосування в більшості випадків.

Зняття вищенаведених обмежень при визначенні розміру витрат, що виникають у діяльності підприємств та організацій, на погляд автора, можливо завдяки використанню інструментарію неінституціональної економічної теорії.

Таким чином, на основі аналізу економічних підходів щодо сутності та змісту поняття трансакційних витрат, автору дослідження представляється доцільним дати таке визначення цієї економічної категорії: трансакційні витрати – це витрати, які супроводжують процес переходу прав власності при укладанні ринкової угоди купівлі-продажу економічного блага певної споживчої цінності. Таке визначення найбільш повно відповідає сучасним умовам формування сервісної економіки.

Література: 1. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты: Пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – 208 с. 2. Архиреев С. И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. – Харьков: Бизнес-Информ, 2000. – 288 с. 3. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с. 4. Сухарев О. С. Социальная экономика: институты, инновации, экономическая политика. – М.: Экономическая литература, 2004. – 292 с. 5. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория / Отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М.: Эдиториал УРСС 2002. – 416 с. 6. Радаев В. Новый институциональный поход и деформализация правил в российской экономике // Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2002. – С. 157 – 209.

Стаття надійшла до редакції
01.12.2008 р.

УДК 336.745(075)

Новак С. М.

МОДЕЛИ СТОХАСТИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ НА КОНВЕРСИОННОМ РЫНКЕ

The mathematical model of stochastic equilibrium at the foreign exchange market is examined in the article. The model describes the macroeconomic parameters of dynamics of exchange rates, as a result of microeconomic equilibrium of market participants interests.

Механизм, определяющий значения валютных курсов, изучается достаточно давно. Экономической теории известно несколько моделей этого механизма: модель паритета поку-

пательной способности Г. Касселя [1], модель паритета процентных ставок Кейнса [2], модель равновесия платежного баланса Мандела и Флеминга [3; 4], модели валютных кризисов и валютного регулирования Кругмана [5], Флуда, Гарбера [6; 7] и ряд других моделей.

Перечисленные модели возникали вслед за изменениями в мировой валютной системе и отражали финансовые реалии своего времени, но уже в 90-х годах прошлого века, после перехода крупнейшего экономик от механизма "управляемого плавающего валютного курса" к "свободно плавающему валютному курсу", стало очевидным несоответствие этих теорий новому механизму валютного ценообразования (рис. 1). Более того, многие исследователи пришли к выводу, что экономическая теория с ее фундаментальными взглядами зашла в тупик и в настоящий момент наблюдается кризис в этой области знаний [1; 5].

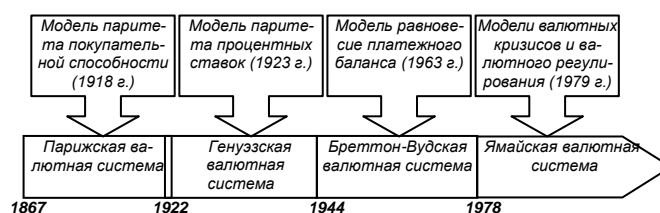

Рис. 1. Хронология изменения валютной системы и моделей валютного курса

В связи с этим дано описание ценообразования "свободно плавающих валютных курсов". Модель устанавливает функциональную зависимость между волатильностью валютных курсов на заданном интервале времени с величиной спреда валютной котировки, а при определенных условиях, и процентными ставками валют конверсии.

В основу модели положено условие существования рынка, состоящего из нескольких категорий участников с взаимноисключающими интересами. В такой ситуации рынок может функционировать бесконечно долго если ни одна из сторон не получит явного преимущества, что соответствует микроэкономической модели совершенного рынка, в которой доход участников равен их издержкам.

Для математического представления вышесказаного рассмотрены следующие наиболее существенные процессы конверсионного рынка: процедура заключения сделок; формирование потока котировок; способы получения дохода участниками.

Процедура заключения сделок определяется организационной формой торговли. Основной объем конверсионных операций осуществляется на внебиржевом рынке, особенностью которого является отсутствие единого механизма гарантирования исполнения сделок. Сделки между контрагентами заключаются на основе предварительных двухсторонних договоренностей, определяющих механизмы и гарантии взаиморасчетов. Исходя из этого, процесс торгов на рынке представляет собой совокупность параллельных закрытых аукционов между отдельными парами участников. Важнейшим следствием этого являются принципы двойной котировки.

Принцип двойной котировки означает, что в ходе двухсторонних торгов участник, запрашивающий цену P , ожидает от контрагента двойную котировку – цену покупки P_{Bid} и цену продажи P_{Ask} . Для этого он не указывает направление предстоящей сделки, в результате чего контрагент не может повысить или понизить цену относительно рыночной, не рискуя при этом купить дорого или продать дешево:

$$P = [P_{bid}; P_{ask}] \quad (1)$$